
SINGING CHRISTMAS CAROLS IN STUDENTS' FIELD-WORK STUDIES

Todorka Malcheva Ph.D

Konstantin Preslavsky – University of Shumen, Republic Bulgaria, malcheva@mail.bg

Abstract: Christmas is one of the most important and honored holidays in Bulgaria. On December, 25th the Holy Church celebrates Christmas. This day, as well as Easter, are the most significant holidays in Orthodox Calendar. The main subject of the following text is the custom singing Christmas carols, which custom is being studied through students' field-work, organized and managed by the pedagogue-methodologist. Analysis on field is very important for the intellectual and research activities of the students. This is a valuable research work oriented towards original Bulgarian customs.

For examples are given distinctive folklore activities done when singing Christmas carols in different regions of Bulgaria. These examples reveal that in the different regions of the country singing Christmas carols is specific. That is why field-work is an important method of work in the field of Bulgarian folklore studies.

Christmas Eve is also introduced- the evening before Christmas day. The traditions for that special evening are also revealed- putting the Yule log into the fire, the preparation of an odd number of vegetable dishes, incensing the dishes by the oldest member of the family, making special breads in the different regions of the country.

Christmas carol singers' companies, their participants, their specific clothing are also described. As well as the performance of Christmas carols, the organization and preparation of the custom. Christmas blesses, which are pronounced in the studied regions, are quoted.

The presented custom reveals purposeful and concentrated research made by the students. This study appears to be very important, having in mind the fact that the students are going in the right direction- towards research, which is the right way for expanding folklore knowledge and intellect.

Keywords: customs, Christmas Eve, Christmas.

КОЛЕДУВАНЕТО В СТУДЕНТСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ

Доц. д-р Тодорка Малчева

ШУ „Еп. Константин Преславски” – Шумен, Република България, malcheva@mail.bg

Резюме: Коледа е един от най-големите и почитани празници в България. На 25.XII. светата църква отбелязва Рождество Христово. Този ден, както и Възкресение Господне, са двата най-значими празници в православния календар.

Обект на внимание в настоящия текст е обичаят коледуване, проучен в студентската теренна практика, организирана и ръководена от педагога-методист. Анализът на терен е от особена важност за интелектуалната и изследователската дейност на студентите. Това е ценна научно-изследователска работа, ориентирана към изконно българското – българските обичайно-обредни практики.

Като примери са посочени отличителни фолклорни прояви при провеждането на обичая в определени български райони. Това представяне откроява, че в различните области на страната съществуват специфики в реализирането на обичайността. Ето защо изискването за теренна дейност е все още значим метод на работа в областта на българската фолклорна наука.

Представена е и Бъдни вечер – вечерта преди Коледа. Отражено е специфичното за вечерта – поставянето на бъдник в огъня, нечетният брой постни ястия на трапезата, прекадена от най-възрастния член на семейството; замесването на специални хлябове в изследваните селища.

Във връзка с обичая Коледуване се характеризират коледарските дружини, участниците в тях, характерното им облекло. Описват се коледарските изпълнения, организацията на обичая, подготовката на коледарите. Цитирани са коледарски благословии, изречани в проучваните български райони.

Презентираната обредност илюстрира целенасочена и съсредоточена студентска изследователска дейност. Реализираното проучване се очертава като особено значимо, предвид обстоятелството, че студентите са ориентирани в правилната посока – към научното изследване, верен път за разширяване на фолклорното познание и интелекта.

Ключови думи: обичаи, Бъдни вечер, Коледуване.

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Коледа е един от най-големите и почитани празници в България. На 25.XII. светата църква отбелязва Рождество Христово. Този ден, както и Възкресение Господне, са двата най-значими празници в православния календар.

Обект на внимание в настоящия текст ще представлява обичаят коледуване, проучен в студентската теренна практика. Анализът на терен е от особена важност за интелектуалната и изследователската дейност на студентите. Това е ценна научно-изследователска работа, ориентирана към изконно българското – българските обичайно-обредни практики.

Като примери ще бъдат посочени отличителните фолклорни прояви при обичайно-обредната система в следните български райони: Тервелско [Колев, 2012:65-78], село Ново село, Великотърновско [Денкова, 2005:17-35], селата Манастир и Бозвелийско, Варненско [Атанасов, 2004:20-36], град Малко Търново, Бургаска област [Петкова, 2010:40-58]. Фактологията, която предстои да бъде изложена, е проучена на терен от студентите и е индивидуално структурирана от тях с помощта на педагога-методист.

2. БЪДНИ ВЕЧЕР

Бъдни вечер е уважаван семеен празник и е посветен на дома и домашното огнище. В различните краища на страната народът я нарича още Малка Коледа, Кадена вечер, Божич, Вечерня, Неядка.

Характерно за Бъдни вечер е слагането в огнището на дебело крушово, дъбово или букуво дърво, наричано „бъдник“ или „коладник“. Дървото се отсича от млад мъж, който с влизането си пита:

„Славите ли млада Бога?“

В дома жените отговарят:

„Славим, славим! Добре дошел!“

Ритуалното посрещане завършва с отговора на момъка:

„Аз в къщи и Бог с мене!“

[Петрова, 2003:10]

Тези думи открояват дълбоката символика на обредността. Вярвало се е, че светлината и топлината на бъдника символизира раждането на новото Слънце и появата на Спасителя – Исус Христос. Ето защо отсичането на бъдник, внасянето му в дома и запалването му вечерта е свят момент за всяко едно семейство. А в огнището бъдникът трябва да гори цяла вечер. Така се поддържа жив огънят в дома и семейството и ще е плодородна цялата година (Ново село).

Относно този свят обреден момент студентското теренно проучване открило много изненадваща констатация. За разлика от повечето български райони, в които се помни и все още е съхранен ритуалът, в изследваните добруджански села студентът-теренист установява, че в традицията на тези северодобруджанци бъдникът като елемент на обредността липсва [Колев, 2012:69]. Този факт се явява в противовес на добре съхранената традиционна практика коледуване.

Както на много места в България, така и в изследваните от студентите села трапезата е отрупана с нечетен брой постни ястия. Прекадява се от стопанина – най-възрастния член от семейството. Оттук е и едно от наименованията на тази празнична вечер – Кадена вечер. Прекадяването остава задължителен елемент в бъднивечерската обредност, както в проучените села, така и понастоящем в много български семейства.

Честването на Бъдни вечер (Малко Търново, Ново село, Манастир и Бозвелийско) е строго семейно, затова се прави в тесен семеен кръг. Трапезата се слага върху разстлана на земята слама, постлана с домашно тъкана покривка. След това с тази слама се връзват плодните дръвчета (Малко Търново) – за да народят много плод. В Малко Търново празничната вечеря е и единственото хранене за деня – факт, който катализира значимостта на вечерта.

Забраната да не се става от масата, докато се вечеря, съществува в проучените села. Според местно поверие (Тервелско) това се е приемало като лош знак за предстоящата година. От масата не се става и за да не стават квачките от яйцата (Ново село). Масата не се вдига до сутринта. Но ако на други места се е вярвало, че това се прави, за да не избяга късметът или за да се навечерят близките покойници, то тук символиката на нераздигнатата трапеза е: за да е пълна и богатата годината и за да има от всичко.

За празничната трапеза на Бъдни вечер в селата Манастир и Бозвелийско се приготвят три вида специални обредни хлябове. За разлика от други български райони, тук формата, украсата и названията на хлябовете са по-специфични. Разделението им в три групи е според тяхната функция. Първата група хлябове са посветени на самия празник. Те са кръгли и с украса кръст или кръг, направени от тестото. Този вид хлябове се нарича „богова пита“. Втората група обредни хлябове е посветена на селскостопанския труд.

Тяхната украса символизира земеделската работа на селяните, както и елементи от дома и покъщината. Назовават се твърде разнообразно: божичник, харман, кола, рало и пр. А третият вид хлябове са повсеместно познатите коледарските краваи.

За разлика от тези села, в Тервелско не се приготвят обредни хлябове като гореописаните. Тук се прави содена питка без пластична украса. Вместо това питката се дупчи отгоре с вилица и в нея се поставя запалена свещ.

И в Ново село пластичната украса на обредния хляб е кръст или кръг от тесто. Но в него се поставя и метална пара и се нарича „боговица”. Боговицата с парата се разчупва от най-възрастния член на семейството и се раздава на всеки един от дома. Вярва се, че този, на когото се падне парата, ще бъде най-здрав и щастлив през годината.

В Манастир, Бозвелийско и Ново село с бѣднивечерската трапеза са свързани още любопитни забрани и обредни действия. Вечерята се слага рано. Това се прави, за да узреят рано житата. След вечерята децата се търкалят върху сламата и това се прави само в една посока – за да натежат житните класове от плод и да полегат на една страна.

3. КОЛЕДУВАНЕ

След Бѣдни вечер – Малка Коледа, на 25.XII. е същинската Коледа. В българския народен календар тя се наричана още Голяма Коледа, Божик, Божич. Това е един от най-големите църковни празници в християнския свят, на който православните вярващи честват рождението на Божия син Исус Христос.

Съхраненост на обичая

Направените проучвания констатира присъствието на обичая в наблюдаваните селища. Но трябва да се подчертае нееднаквата степен на съхраненост на обичая в различните райони. Така например, в село Ново село категорично се констатира, че тук обичаят не е много разпространен – така, както това е характерно и за цяла Средна Северна България (областта, в която се намира селото). Същата отлика е характерна за обредната практика и в останалите проучвани райони (селата Манастир, Бозвелийско, гр. Малко Търново), където тя не е ревностно съхранена и не се практикува понастоящем.

В това отношение работата на терен установи и коренни отлики. За разлика от посочените по-горе селища, изненадва теренната информация за коледуването в добруджанските села (Тервелско). Тук зимният обичай е не само много добре запазен, но и все още живо пресъздавана традиция [Колев, 2012].

Специфика на времето за коледуване според народните вярвания

В народните представи през тези зимни дни се появяват вампири, таласъми, караконджули и други свръхестествени същества. Това са т.нар. „мръсни дни” от Коледа до Йордановден. Периодът от Игнажден до Богоявление се свързва с „нечистия” следродилен период на Св. Богородица, продължаващ до кръщаването на Младенеца във водите на река Йордан на Йордановден. В различните части на нашата страна тези дни се именоват още: „Поганни дни”, „Караконджови дни”.

Участници

Предимно в Североизточна България (Варненско) и в Добруджа се сформират коледарски дружини/групи, предимно от млади мъже – ергени, сгодени и скоро оженени мъже. Те се наричат коледари, коледници, коладници, а коледарските групи – куди или кол [Атанасов, 2004:27], [Колев, 2012:69]. С кудите се движат и малки момчета, наричани коти, котета. Те са тези, които известяват на стопаните с мяукане за идването на коледарите.

Облекло

Облеклото е празнично, традиционно. Само в Добруджанско (в някои от местните села) върху празничната премяна коледарите са наметнати с ямурлуци или кожуси, а в други села тук (Нова Камена) мъжете обличат върху традиционното облекло „дулмани” (шуби).

На главите си мъжете носят калпаци. Те са много атрактивни и с различна украса в отделните селища. Обикновено са богато украсени с китки и/или венци от пуканки. В Средна Северна България в украсата на техните калпаци към пуканките на червен конец се нижат и сушени плодове, стафиди.

Украсата на калпаците в Добруджанско е много по-богата. Това отново документира добре запазената през годините обичай в областта. Към венците и нанизаните пуканки и сушени плодове декорацията се обогатява и от бонбони, бучка захар, сушени цветя, прикрепени с шарени конци. Правят се и венци от бръшлян с чимширена или шарена китка.

В други местни села калпаците се украсяват с пуканки, синци, варакладосани (бронзирани) венци и паунови пера. Включването на пауновите пера при декорирането на коледарските калпаци не се среща в други български области. Но тук неговата употреба е провокирана от обстоятелството, че в някои местни добруджански селища (село Сърнец) се отглеждат пауни като домашни животни, което е изключително рядко срещана семейна практика. Отличително за коледарското облекло (Тервелско) е и закичването на мъжете с гердани в типично традиционен стил – от нанизани пуканки и сушени плодове.

Коледарски изпълнения

Цялата процесуалност на обичая е съпроводена с много и разнообразни песни, както и хора. Коледарите пеят: по пътя – когато се придвижват от един дом към друг; пред вратите на всяка къща; във всеки дом, като песните им тук са пожелания и благословии, отправени към всеки един член от семейството. А хора се играят на селския мегдан. На тях непременно се хващат и самите коледари и се изпълняват под песенен съпровод (Ново село, Манастир, Бозвелейско).

Локална особеност на коледарските изпълнения в Добруджа (село Жегларци) е, че песента за стопанина никога не е една и съща в различните къщи. Коледарите имат богат репертоар от песни и на домакина те пеят според поминъка, с който той се занимава. Това са песни за „чифчия“ (земеделец), за „овчарин“, песен за „даскала“ и пр.

Организация на обичая

Документираната голяма активност на зимната традиция в Тервелско се потвърждава, на първо място, от факта, според който в някои села тук има не една, а две-три „куди“ (коледарски групи/дружини) (в селата Хаджилар и Кочмар). Дори в с. Караманкьой се сформират до шест-седем коледарски дружини. Този брой силно впечатлява и обяснява съхранеността и практикуването на обичая и понастоящем в областта.

В повечето български райони начело на коледарската дружина се избира станеник. Така е и в Тервелско. Но в Ново село водачът на коледарите се нарича горгорбашия [Денкова, 2005:21].

Определянето на станеник не е на случаен принцип. Избира се мъж, който трябва да е добре запознат с коледната обредност и да знае местните коледарски песни. Същевременно, той трябва да е личност, на която обществото не само гласува доверие, но я и подкрепя в начинанието. Това е необходимо условие, поради това че станеникът е с първостепенна функция, както при подготовката на обредността, така и при самото процесуално реализиране на коледуването.

Движението на коледарите се осъществява по различен начин в проучените области. В Малко Търновско групите се движат на изток. А в Тервелско (с. Жегларци, Нова Камена, Мали извор) те си разпределят махалите, т.е. предварително си съставят маршрут. В с. Жегларци се разделят според произхода си – местните в махалата на местните, главаниците – в главанската махала, а преселците – в собствената си отделна махала.

Подготовка на коледарите

Организиране подготовката на коледарите в отделните райони се вмести в различно време. Проучванията установяват, че най-рано тя започва 40 дни преди празника (с. Нова Камена, Тервелско). На други места (с. Жегларци, Тервелско) това начало е през първата седмица на Коледните пости. А в селата Манастир и Бозвелейско, Варненско, както и в гр. Малко Търново подготовката започва най-късно – от Игнажден.

В с. Нова Камена в далечното минало песните се учат в дома на станеника, а по-късно мъжете започват да се събират в читалището. В други села (Жегларци) репетициите се правят в домовете на коледарите на ротационен принцип. В с. Коларци (Тервелско) групите се събират на определено място (читалище, училище, мегдана), където се оформят и групите „колове“. Всяка такава група трябва да има най-малко десет души, пет-шест от които са певци, а останалите са „котета“ или „магарета“, които са по-малките братчета или синове на коледарите (в с. Мали извор, Тервелско).

Интерпретация на обичая

Коледарската дружина тръгва в полунощ на Бъдни вечер и до сутринта на Коледа обхожда с песен всички домове по предварително определения маршрут. В с. Жегларци групите се събират в дома на свещеника, в с. Нова Камена – в дома на станеника. Стопаните чуват отдалече песента на коледарите и ги посрещат в домовете си като най-свети и много очаквани гости. Изключение правят домове, в които скоро е имало смърт в семейството. Тези къщи не са посещавани от коледарите, тъй като тук коледарската дружина не е приемана.

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

Има домакини, които по други причини не допускат момците в къщата си (ако домакините са по-негостоприемни, с особен нрав). Много интересна е реакцията на местните коледари. В такива случаи те налагат „наказания“. Например, на този домакин се изважда входната порта от пантите и се занася на мегдана. Така цяло село вижда „резила му“.

По време на придвижване, групите не трябва да се срещат, не е желателно да си пресичат пътищата. Всяка група трябва да следва определения за нея маршрут. Но когато се случи някоя група да не спази маршрута си, момчетата си крадат краваите и се бият за тях.

В някои села домакинят кани коледарите на трапеза и ги черпи с ракия и вино (Варненско). На тръгване ги даряват с месо, сланина, брашно, вино и др., дават им се кравай или един кравай на водача на дружината. Поемайки го, той го вдига високо над главата си и изрича коледарска благословия:

КОЛЕДАРСКИ БЛАГОСЛОВИИ

*Скокнете, момци, за молитва!
Що сме друм друмили,
що сме пътьом пътили,
та да стигнем до този стар станеник.
Много потропаме, малко полопаме.
Та си бръкна в десно джоба,
та си извади златно ключе,
та отключи чимишр порти,
та ни въведе в равни двори,
на двори сред трапезица,
на трапезица вит-превит кравай.
На кравай кръст дукато.
Та си продаде златно кръста,
та си купи два вола
вакли като жерави, бели кат лебеди.
Та разораха широки ниви,
та си засяха бяла пиеница -
те я сеят седем реда,
тя никне осем реда.
Да я женат млади моми,
млади моми, млади момци,
млади момци кривошапковци.
Кажете, дружина, да бъде!*

(Информатор: Кольо Кавръков, 86 г., гр. Тервел)
[Колев, 2012:164]

*Стани, нине, господине,
дошли сме ти добри гости,
стани, нине, посрецини ни,
добри гости коледари,
да ти дарим здраве, радост
и берекет в дома ви.*

(Информатор: Гина Димитрова, 72 г., с. Ново село), [Денкова, 2005:21]

Семантиката на благословиите откроява най-съкровенията желания на земеделеца – селски труженик. Това са пожелания за здраве, радост и берекет. Затова и благославянето на дома е сакрален, свят момент, тъй като в предмодерните времена то представлява *вербална магия*. Магия, чрез която се изказват пожелания за здраве и благополучие през цялата година в семейството. Затова тя е и кулминационен момент в обредността.

Финализиране на обредната практика

Коледуването завършва с общо угощение на коледарите. Почерпката се прави в дома на водача с част от събраните продукти. Останалата част от продуктите се раздават на бедни, продават се или в нашето съвремие се предоставят на читалището. В Малко Търново тази почерпка се превръща във всеобщо веселие, съпроводено с песни, гайда и тъпан.

Специфично за обичая във Варненско и в Добруджанско е продаването на моминските краваи. Това е много интересен момент, съпроводен със смях и закачки. Всеки момък се старее да откупи кравая на своята любима. Печели този, който даде повече пари.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Интересни са обичайните практики в България. От представеното изложение става ясно, че в различните области на страната съществуват специфики в реализирането на обичайната система. Ето защо изискването на теренна дейност е все още значим метод на работа в областта на българската фолклорна наука.

Презентираната обредност илюстрира целенасочена и съсредоточена студентска изследователска дейност. Задълбоченото проучване е особено значимо, предвид обстоятелството, че студентите са ориентирани в правилната посока – към научното изследване, верен път за разширяване на познанието.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Атанасов, Николай, 2004. Обредно-песенен и празничен фолклор на селата Манастир и Бозвелийско – Варненска област, дипломна работа, Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”
- [2] Денкова, Галина, 2005. Музикалният фолклор на село Ново село, Великотърновска област, дипломна работа, Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”
- [3] Колев, Живко, 2012. Традицията на обичая коледуване в Тервелско – мост между поколенията, дипломна работа, Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”
- [4] Петкова, Биляна, 2010. Музикалният фолклор на Млако Търново, дипломна работа, Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”